

УДК 342.3
ББК Х620.420.01
О 64

Редакційна колегія: Ю. П. Битяк – доктор юридичних наук, професор, академік АПрН України; І. В. Яковюк – кандидат юридичних наук, доцент; Г. В. Чапала – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Матеріали друкуються в авторській редакції

О 64 **Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету:** матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 берез. 2009 р. / Редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2009. – 147 с.

ISBN 978-966-9716-89-8

У збірнику подається стислий виклад доповідей і повідомлень, представлених науковцями та викладачами наукових та освітніх закладів, а також практичними працівниками на міжнародній науково-практичній конференції «Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету», яку було організовано з нагоди III Всеукраїнського фестивалю науки Академією правових наук України спільно з Науково-дослідним інститутом державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України та Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого і проведено 27 березня 2009 р. у Харкові. Конференція, у роботі якої брали участь науковці України та Росії, була присвячена обговоренню актуальних питань сучасного стану забезпечення державного суверенітету.

Розраховано на науковців, аспірантів, студентів, тих, хто цікавиться проблемами реалізації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції і глобалізації.

ББК 67.0 (4 УКР)

© Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, 2009
Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2009

ISBN 978-966-9716-89-8

Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого
Бібліотека

Барабаш Ю. Г.¹

Співвідношення форм безпосередньої та представницької демократії при вирішенні питань, пов'язаних із державним суверенітетом

На сьогоднішній день питання плебісцитарної демократії перебувають в полі зору не тільки науковців-конституціоналістів, але й провідних політичних сил. Насамперед, це пов'язано із політичним конфліктом, що виник наприкінці 2007 року з приводу підписання спільного листа главою держави, Прем'єр-міністром та Головою Верховної Ради до керівництва НАТО щодо стратегічного напрямку у зовнішньополітичній стратегії нашої держави на вступ до цієї міжнародної організації, а також з приводу ініційованої Президентом України на початку 2008 року кампанії із перегляду чинної Конституції та створення у зв'язку із цим Національної конституційної ради.

На сьогодні існує низка доктринальних питань, без вирішення яких рухатись далі в утвердженні плебісцитарної демократії буде досить важко. І серед них на одне із перших місць ми ставимо співвідношення форм безпосередньої та представницької демократії при вирішенні державно-правових питань, особливо тих, які стосуються такої вкрай складної та чутливої сфери, як державний суверенітет. Йдеться про те, чи можемо ми в сучасних умовах протиставити прийняття подібних рішень парламентськими установами прийняттю рішень шляхом всенародного голосування, тобто на референдумі. Досвід країн Європи при їх входженні до Європейського Союзу та прийняттю рішень в межах цього міжнародного утворення засвідчує той факт, що однозначної та простої відповіді на поставлене нами питання не існує.

Що стосується вітчизняної політико-правової доктрини, то одна із її ключових позицій була сформульована у рішенні Конституційного Суду у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі. Суд зазначив, що «правове регулювання порядку здійснення безпосередньої демократії, зокрема, референдуму, спрямоване на те, щоб поєднати ці дві форми із способами та засобами, які характеризують представницьку демократію, взаємодоповнити їх, але не зробити конфліктними з можливою підміною парламенту референдумом (чи навпаки)» (абз. 5 п.3 мотивувальної частини рішення)

Отже, попри всебічну підтримку ідеї саме референдарного способу прийняття рішень в системі форм безпосередньої демократії, фактично на доктринальному рівні був зроблений одностайний висновок про неможливість протиставлення такого способу ухваленню рішень

¹ Завідувач кафедри конституційного права України, кандидат юридичних наук, доцент, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

парламентом у ситуації, коли питання, які повинні бути вирішені, входять до компетенції представницької установи.

Періодична конфронтація між політичними силами, що виникає з приводу питання про вступ до НАТО, та пов'язана із нею полеміка щодо проведення всеукраїнського референдуму по вказаному питанню змушує ще і ще раз замислитись відносно того, чи справді існує чітке розуміння взаємозв'язку цієї форми безпосередньої демократії із діяльністю представницьких установ особливо в аспекті вирішення таких важливих питань, як суверенні права Української держави. Вважаємо, що для цього є декілька причин.

Перше – це нечіткість конституційної ідеології референдарної демократії, яке може бути виправлене шляхом відповідної корекції приписів Основного Закону. Найбільш оптимальним слід визнати варіант факультативності референдуму, насамперед, у випадку вирішенні питань, пов'язаних із державним суверенітетом. Факультативність означає його обов'язкове застосування в разі відсутності консенсусу в стінах парламенту з приводу таких питань.

По-друге, незадовільний рівень політико-правової культури як у переважної більшості політиків, так і у виборців. Апелювання до референдарного способу з боку провідних політичних сил виникає кожного разу, коли вони втрачають бажання домовлятися та бажають отримати більшу електоральну підтримку. Щодо виборців, то досвід референдуму 2000 року, а особливо проблем із імплементацією його результатів, має для нас стати свідченням того, як українські громадяни ставляться до свого вибору та наскільки вимогливими вони є до своїх обранців. Йдеться про те, що попри дуже високі показники підтримки питань, винесених на референдум, та серйозну інформаційну кампанію з боку пропрезидентських структур з приводу бездіяльності парламенту щодо внесення «референдарних» змін до Конституції, все це жодним чином не вплинуло на результати чергових після референдуму виборів народних депутатів України 2002 року. Достатньо зазначити, що практично усі лідери парламентських перегоні 1998 року знайшли відповідну підтримку виборців на виборах 2002 року. Більш того, в передвиборчих програмах абсолютної більшості політичних партій та блоків, що на виборах 2002 року подолали 4-ьох відсотковий бар'єр, не було ani слова з приводу внесення конституційних змін, затверджених на референдумі (лише в програмі Блоку Юлії Тимошенко згадувалася необхідність внесення змін до Конституції, однак йшлося про власний варіант конституційних змін).

Третьою причиною слід визнати низьку політичну мобільність переважної більшості електорату. Це призводить до підміни понять, коли з народної ініціативи в багатьох випадках видаються бажання опозиційних політичних сил, які не здатні досягти бажаних рішень парламентським шляхом чи, як вже наголошувалось раніш, збільшити свою електоральну підтримку перед черговими виборами.

Битяк Ю. П.¹,
Петришин О. В.²

Державний суверенітет і права людини: питання співвідношення і пріоритету

В умовах глобалізації держави, відстоюючи власні інтереси, водночас вимушені вдаватися до самообмеження окремих суверенних прав і повноважень і делегування права їх реалізації наднаціональним міждержавним організаціям (наприклад, Європейському суду з прав людини, Європейському Союзу), створених для надання допомоги у здійсненні завдань і функцій держави, передусім функцій охорони прав і свобод людини. Як наслідок захист прав людини виходить за межі відповідальності окремої держави, перетворюючись на справу світового співтовариства та регіональних інтеграційних об'єднань, які нормативно визначають ті універсальні правові стандарти, нижче яких держава не в праві опуститися, і недотримання яких може призвести до застосування міжнародно-правових санкцій. Відповідно ситуація, що склалася навколо захисту прав людини, породжує проблему забезпечення державного суверенітету в умовах членства у міжнародних і наднаціональних міждержавних організаціях.

Визначення особливостей реалізації суверенітету в умовах членства держави у складі наднаціональної організації є актуальною проблемою, стосовно розв'язання якої не вироблено універсального підходу в юридичній науці та практиці. Конституційний принцип державного суверенітету, що передбачає непідлеглість держави будь-якій іншій владі як в середині країни, так і за її межами, в епоху Новітнього часу традиційно розглядався як фундаментальна вимога щодо забезпечення світового правопорядку. В ХХ ст. саме він визначав характер взаємовідносини між державами Європи, поступово поширюючись на весь світ. Як наслідок, сформована на його основі система міждержавних відносин набула універсального характеру. Паралельно з цим процесом відбувалося становлення системи міжнародних організацій, участь в яких завжди тою чи іншою мірою передбачає обмеження права національного уряду самостійно реалізовувати ті чи інші повноваження або навіть окремі суверенні права.

Принцип суверенної рівності держав закріплено в Статуті Організації Об'єднаних Націй, створення якої ознаменувало перехід світового співтовариства до практики обмеження можливостей застосування сили щодо суверенних держав. У Статуті передбачено, що кожна держава вправі захищати свою територіальну цілісність і суверенітет і жодна країна не може його порушувати. Слід зазначити, що даний принцип не має абсолютного

¹ Директор НДД державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України, проректор з навчальної роботи Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік АПРН України.

² Віце-президент Академії правових наук України, завідувач кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік АПРН України.